

سنڌو لکت جا لفظ: هڪ اڀياس
(A study of Words of Indus Script)

Abstract:

The major cities of the Indus Valley Civilization (IVC), also known as Bronze Age Civilization, Harappa and Mohen jo Daro, dating to around 3300 B.C., represent some of the largest human habitations of the ancient world. The culture prevailing in these ancient cities was unique and distinct, and the cities were highly developed.

Furthermore, thousands of inscribed seals have also been found at these sites. Deciphering the seals, archeologists mostly hint that these could be read and concluded that the Indus script is a complete writing system rather than corpus of mere signs and symbols.

This paper maintains that the Indus Script is not merely a collection of signs, but a full-fledged writing system. Similarly, many of the words have been read and compared with the Roman English and the Birahimi Script.

نئين بين الاقوامي سروي مطابق ماضيءَ ۾ سنڌو ماڻھو جي پکيڙ موجوده پاڪستان، افغانستان جي ڪجهه حصي، ڪشمير، راجستان، اتر پرديش ۽ گجرات جي علائقن تائين هئي. انهن علائقن ۾ 60 کان وڌيڪ اهڙا ماڳ آهن. جن کي عالمي سطح تي آثار قديمه قرار ڏنو ويو آهي. انهن مڙني ماڳن تان مختلف قسمن جون قديم شيون مليون آهن.⁽¹⁾

پر انهن سڀني ماڳن مان سنڌو نديءَ جي ڪنارن تي موجود ٻه ماڳ اهڙا به آهن، جن کي آرڪيالاجي ماهرن دنيا جا قديم ۽ اهم آثار قرار ڏنو. هڙپهه ۽ موهن جو دڙو نالي سان مشهور اهي ٻئي ماڳ پاڪستان جي سرزمين تي آهن. جيڪي ڪيتريون ئي صديون مٽيءَ جي تهن هيٺيان ڊيبل هئا ۽ 1921 ۾ ٿيل کوٽائيءَ کانپوءِ انهن ٻنهي شهرن مان وڏي تعداد ۾ لکت واريون مڙيون، رانديڪا، ٿانو، زيور، مالهاڻون ۽ مورتيون مليون، جيڪي سنڌو ماڻھو جي شاندار تهذيب جي ساک ڏين ٿيون.

موهن جي دڙي مان مليل مهرن ۽ مورتين جون تصويرون

دنيا جي ڪنهن به قديم ماڳ يا دفن ٿيل شهر مان اهڙيون لکت واريون مهرون نه مليون آهن. اُن ڪري دنيا جي وڏن، آرڪيالاجي ماهرن، سنڌو لکت (Indus Script) کي پنهنجي تحقيق جو مرڪز بڻايو آهي ۽ انهن جو چوڻ آهي ته جيڪڏهن سنڌو لکت کي صحيح طريقي سان ترجمو ڪجي ته دنيا کي وڏي تاريخي ڄاڻ ملندي ۽ انهن خاموش شهرن بابت اصل حقيقتون پڻ سامهون اينديون. تنهنڪري ئي لسانيات جا ڄاڻو ۽ آرڪيالاجسٽ، سنڌو لکت جو ترجمو ڪرڻ لاءِ نهنن چوڻيءَ جو زور لڳائي رهيا آهن. هڪ پاسي جيڪي آرڪيالاجيءَ جا ماهر سنڌو لکت پوريءَ ريت کي سمجهي نه سگهيا آهن، انهن اهو چئي جان چڙائي ته انڊس اسڪرپٽ ته ڪا لکت ئي ڪانهي، محض نشانيون آهن، جيڪي لکت جي دائري ۾ نٿيون اچن! ٻئي طرف اُهي ماهر، جن سنڌو لکت کي باقائده هڪ لکت مڃيو آهي، سي انهيءَ اسڪرپٽ جي ترجمي ڪرڻ جي ڪوشش ۾ مصروف آهن. انهن مان ڪن ماهرن انهيءَ آڳاٽي لکت کي پڙهڻ/ترجمي ڪرڻ جي دعويٰ به ڪئي

آهي ۽ ان حوالي سان ڪجهه ڪتاب پڻ ڇپيا آهن، پراڻا تائين سنڌو لکت جي ان ڀاڄ کي حتمي ڪاميابي نه ٿو مڃيو وڃي.

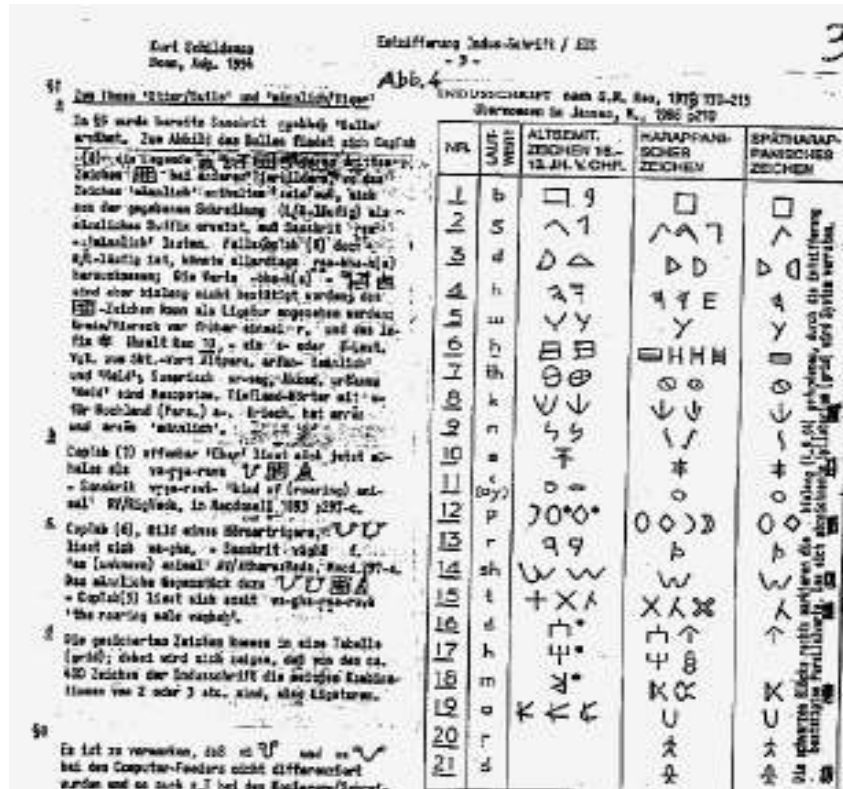
سنڌو لکت جي ڀاڄ (Decipherment) واري ان جدوجهد ۾ لڳ ڀڳ هڪ سؤ سال گذري چڪا آهن، پر ترجمي وارو مسئلو مڪمل طور سان حل نه ٿيو آهي. ڇا اهو سمجهڻ گهرجي ته انڊس اسڪرپٽ واقعي لکت ناهي جيڪا پڙهي به نٿي سگهجي. يا اها هڪ پيچيده لکت آهي. جيڪا ٻوليءَ جي ماهرن کي سمجهه ۾ نٿي اچي، يا وري اها ڳالهه وقتي طور ڪٿي مڃجي ته انڊس اسڪرپٽ محض نشانبن آهن، يا ان ۾ لکت واري ڪا به خوبي موجود ڪانهي، تنهن ڪري ترجمو نٿي ٿي سگهي. پر سوال ٿو اُڀري ته پوءِ دنيا جي ماهرن اها ڳالهه ڪيئن ڪئي آهي ته براهمي اسڪرپٽ انڊس اسڪرپٽ مان ورتل آهي. ۽ براهميءَ مان 22 الف ب تخطين مختلف ايشيا جي ملڪن ۾ ٺهي چڪيون آهن.⁽²⁾

بادشاهه اشوڪ پنهنجي ايامڪاريءَ ۾ براهمي لپيءَ کي رائج ڪيو. ”پهرين صديءَ جي شروعات ۾ براهمي لپي، سنڌو لکت مان ٺاهي وئي، اشوڪ بادشاهه پنهنجي دؤر ۾ پنهنجي حڪومتي وهنوار کي هلائڻ لاءِ براهمي لکت ڪم آڻي، براهمي لکت ۾ 33 حرف ساکن ۽ 10 حرف علت وارو اصول پڻ شامل هو جيڪي سنڌي ٻولي لکڻ لاءِ ڪيترين ئي صدين تائين جاري رهيو.“⁽³⁾

اصل مسئلو اهو آهي ته سنڌو لکت درست ۽ سائنسي طريقن سان ترجمو ٿي نه سگهي آهي. تنهنڪري اهڙا شڪ ۽ گمان ظاهر ڪيا وڃن ٿا. پر منهنجي ڪوجنا ۽ اڀياس مطابق انڊس اسڪرپٽ هڪ لکت آهي. جنهن ۾ لکت واريون مٿڙي خوبيون موجود آهن. آرڪيالاجي جي ماهرن ۽ عام ٻولي جي ماهرن ان لکت کي پنهنجي پنهنجي وٽ آهر پڙهڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

”سرجان مارشل، توڙي جو سنڌو لکت جو لاڳاپو براهمي لکت سان ڏيکاريو آهي ۽ ان تي پنهنجا ويچار پڻ وٺيا آهن، پر ڪٿي به سنڌو لکت کي پڙهڻ جي دعويٰ نه ڪندي اهو ڪم مستقبل جي کوجناڪارن تي ڇڏيو اٿس. ڏيهي توڙي پرڏيهي عالمن ان ڏس ۾ انفرادي طور تمام گهڻيون ڪوششون ڪيون آهن، جن ۾ آسڪو پارپولا، جي آر هنٽر، ايس. ايم. پونيڪر، فادر هيرس، احمد حسن داني، ايس. ڪي. ري، راجيش راڻو، ڪرشن راڻو، سراج ميمڻ، عطا محمد پنيرو وغيره شامل آهن.“⁽⁴⁾

سنڌو لکت کي سمجهڻ خاطر ان اسڪرپٽ جي اکرن لاءِ ماهرن انگريزي الف. ب جا اکر پڻ ڏنا آهن. جن جي مدد سان سنڌو لکت کي ترجمو ڪري سگهجي ٿو. ترجمي لاءِ سندن تيار ڪيل الف. ب تخطي هن ريت آهي:

انڊس اسڪرپٽ جو انگريزي ۾ ترجمو

انهن انگريزي اڪرن جي مدد سان نامياري محقق عطا محمد پنيڀري ۽ جرمن ماهر ڪرت چائلڊ مين (Kurt Childman) سنڌو تهذيب وارين ٻه هزار مڙهن جو ترجمو ڪيو آهي. جيڪي موهن جي دڙي ۽ هڙپه مان مليون هيون. سندن محنت قابل تعريف آهي، پر ان مڃهيل سٽ کي سلجھائڻ لاءِ آڃا به اڳتي قدم وڌائڻو پوندو. سندن لکيل ڪتاب رهنمائي لاءِ موجود آهن.

سنڌو لکت ۽ ٻين قديم لکتن ۾ هڪجهڙائي ڳولڻ لاءِ نوجوان شبير ڪنيار هڪ مقالو ”سنڌو لکت ۽ ٻين قديم لکتن ۾ هڪجهڙائي“ عنوان سان لکيو. جيڪو سنڌي ٻولي اٿارٽيءَ جي ڇهه ماهي ”سنڌي ٻولي“ تحقيقي جرنل، جون 2017ع واري شماري ۾ ڇپجي چڪو آهي. هن مقالي ۾ سنڌو لکت کي پڙهڻ لاءِ جديد ۽ سائنسي طريقا استعمال ڪرڻ جون صلاحون ۽ مشورا ڏنل آهن. جيڪي سنڌو لکت کي پڙهڻ

لاءِ ڪارائتا ثابت ٿيندا. مقالي ۾ سنڌو لکت ۽ براهمي لکت جو پڻ چارٽ ڏنل آهي.

”اسان جڏهن ڪمپيوٽر وسيلي سنڌو لکت جي پڇڻي ڳولينداسين ته ان لاءِ ڪيترائي طريقا ٿي سگهن ٿا، جن مان اُلتو (Transliteration) وارو طريقو بيهڪ ڪارائتو نظر اچي ٿو. جنهن موجب هر هڪ نشانيءَ جو موجوده لکت موجب ٺلهه ڪٿي يا پڇڻي ٺاهي، ان جي تاجي پيٽي کي پروگرامنگ جو حصو بڻائي گهريل فارميت ۾ محفوظ ڪبو ۽ پوءِ سنڌو لکت جي مھرن تي لکيل اکرن کي پنهنجي ترتيب موجب داخل ڪري ڪمپيوٽر پراسيسنگ وسيلي تمام ٿوري وقت ۽ محنت سان، ڪٽيل ٺلهه يا پڇڻيءَ تحت، نتيجا حاصل ڪري اڳتي وڌي سگهجي ٿو.“⁽⁵⁾

پر منهنجي خيال ۾ سنڌو لکت جون ڪجهه نشانيون اکر نه پر لفظ آهن! ان کان علاوه نشانين جي ٺلهن ۾ به فرق آهي.

1837ع James Prinsep اشوڪ بادشاهه جي لکرايل براهمي لکتن کي پڙهيو ۽ پوءِ انهيءَ تحت تي The journal of Asiatic Society of Bengal ۾ ڇپيل براهمي لکت پڙهڻ وارو چارٽ هن ريت ڏيکاريل آهي.⁽⁶⁾

Prinsep deciphered the alphabet as follows:

+	7	Λ	6	5	d	6	ε	7	h	(	0	7	6	I	Λ	0
∞	6	0	∞	0	∞	6	q	∞	q	g	q	∞	∞	∞	∞	∞
k	kh	g	gh	ng	ch	chh	j	jh	ny	t	th	q	qh	h	t	th
p	D	1	6	6	□	h	8	7	1	6	6	6	6	6	6	6
5	6	6	0	0	∞	∞	∞	q	∞	0	∞	∞	∞	∞	∞	∞
d	dh	n	p	ph	b	bh	m	y	r	l	v	s	h	an	or	ani.
.	h	:	L	h												
∞	q	q	6	∞												
a	i	u	e	o												

معروف ليکڪ جي. آر. هنٽر پڻ سنڌو لکت تي محنت ڪئي آهي، سندس ڪتاب “The Scripts of Harappa and Mohenjo-Daro and its connection with other scripts” 1934ع ۾ لنڊن مان ڇپيو. انڊس اسڪرپٽ ۽ براهمي اسڪرپٽ جو پڻ چارٽ به جي. آر. هنٽر تيار ڪيو آهي. جيڪو سنڌو

سنڌي ٻولي

لکت جي لفظن لاءِ ڪم اچي سگهي ٿو. پر مون کي ان چارٽ ۾ اکرن جي جڳهه تي
ڪي لفظ پڻ نظر آيا، جيڪي اوهان هيٺ ڏنل چارٽ ۾ ڏسي سگهو ٿا.

جي. آر. هنٽر جو انڊس اسڪرپٽ تي ترتيب ڏنل چارٽ (7)

Indus	Brahmi	Devanagari	Indus	Brahmi	Devanagari
𑀩	𑀅, 𑀆	a		𑀇	ṇa
	𑀇	ā	𑀈, 𑀉, 𑀊, 𑀋	𑀌	ta
𑀌	𑀍	i	𑀎	𑀏	tha
𑀐	𑀑	r	𑀒, 𑀓, 𑀔	𑀕	ga
𑀖, 𑀗, 𑀘	𑀙	u	𑀚	𑀛	gna
𑀜	𑀝	ū	𑀞	𑀟	pa
		r	𑀠, 𑀡, 𑀢, 𑀣	𑀤	ta
		r̥	𑀥	𑀦	tha
		l	𑀧	𑀨, 𑀩	da
		l̥	𑀪	𑀫	cha
𑀬, 𑀭	𑀮	e	𑀯 [𑀰]	𑀱	na
[𑀲]	𑀳	ai	𑀴, 𑀵	𑀶	pa
𑀷, 𑀸	𑀹	o	𑀺, 𑀻, 𑀼	𑀽, 𑀾	pha
	𑀿	au	𑀿	𑁀	ba
𑁁, 𑁂	𑁃	m̐	𑁄	𑁅, 𑁆	bha
		ḥ	𑁇	𑁈	ma
𑁉, 𑁊	𑁋	ka	𑁌, 𑁍 [𑁎]	𑁏	va
𑁐, 𑁑	𑁒, 𑁓	kha	𑁔, 𑁕	𑁖	ra
𑁗, 𑁘, 𑁙	𑁚, 𑁛	ga	𑁜, 𑁝, 𑁞	𑁟, 𑁠	la
𑁡, 𑁢	𑁣	gha	𑁤 [𑁥]	𑁦	sa
	𑁧	ṇa	𑁨	𑁩	ṣa
𑁪, 𑁫, 𑁬	𑁭	ca	𑁮 [𑁯]	𑁰, 𑁱	śa
𑁲, 𑁳	𑁴	cha	𑁵	𑁶	ha
𑁷, 𑁸, 𑁹	𑁺	ja			
𑁻, 𑁼, 𑁽	𑁿	jha			

Hunter's 'identification' of the Indus signs. The noteworthy differences in [1] have been shown in brackets.

سنڌي ٻوليءَ جي نامياري عالم، سراج ميمڻ به سنڌولڪت تي شاندار ڪم ڪيو آهي. سندس لکيل ڪتاب: Sindhi Language جي باب پنجين ۾ هن سنڌو لڪت جي اکرن جي سڃاڻپ 191 صفحي تي y_bh_b – p جي ٺلهن سان ڪرائي آهي. جن سان سنڌولڪت جا لفظ ٺاهي سگهجن ٿا.⁽⁸⁾

ان کان علاوه سنڌولڪت کي پڙهڻ لاءِ راجوٽ. اين. پال پنهنجي تحقيق ۾ سنڌولڪت جي اکرن جا ٺلهه مقرر ڪيا آهن. جيڪي منهنجي راءِ موجب درست ناهن. اکرن کي لفظن جو ٺلهه ڏنو آهي.

Indus Consonants with Vowels by Rajot N. Pal

Sl.No.	Basic Sign	value	Sign + Vowel	= Sign	valuation
1		aa			aa
2		aa			ad
3		aa			aa/ra
4		aa			aa
5		pu			pu
6		pa			pa
7		pu			paa
8		pu			paa
9		ma			ma
10		na			na
11		pu			pa
12		pu			pa
13		paa			paa / pa
14		na			na
15		na			na
16		na			na
17		na			na
18		na			na (Ulsen na variant)
19		na			na
20		ka			ka
21		ka			ka
22		ka			ka
23		na (cl)			na
24		na			na/na
25		na			na
26		na			na
27		pu			pa
28		pu			pa
29		na			na+na=na+na
30		na			na
31		pu			pa

سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ ۽ لساني خوبي تي ڊاڪٽر غلام علي الانا به تمام گهڻي محنت ڪئي آهي. سندس لکيل ٻين ڪتابن سان گڏ Sindhi language and literature at a Glance به رهنمائي ڪري ٿو.

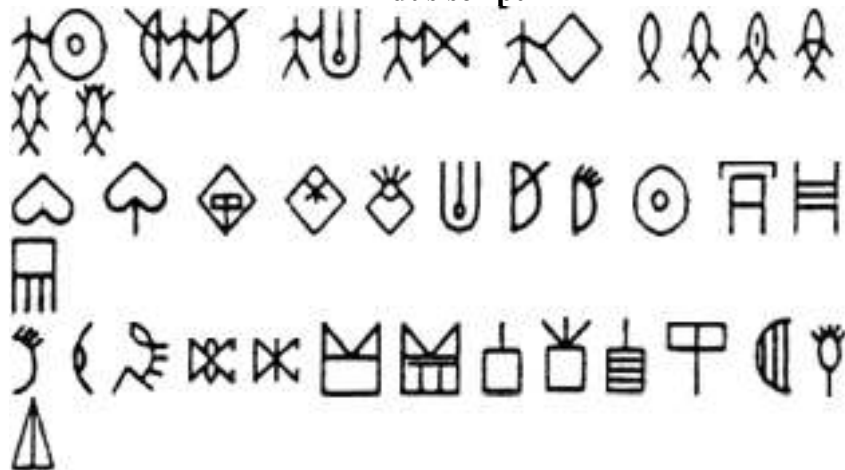
براهمي لکت کي اشوڪ بادشاهه بقا ڏني، هن پنهنجي حڪومت ۾ براهمي لکت کي عام ڪيو سندس دؤر جون براهمي لکتون جبلن، غارن، ۽ پٿرن تي موجود آهن. انهن سڀني لکتن مان گرناڙي پٿر واري لکت کي خاص اهميت حاصل آهي. ڇو ته گرناڙي پٿر واري لکت ٽن مختلف لکتن ۾ لکيل هئي. جن جي مدد سان براهمي اسڪرپٽ جي اکرن کي انگريزي اکرن ۾ ترجمو ڪيو ويو. بعد ۾ انهن اکرن جي مدد سان براهمي لکت تيار ڪئي وئي.

براهمي اسڪرپٽ انگريزي اکرن ۾

BASIC GEOMETRIC PATTERNS:					
PROTOTYPES:		BRAHMI LETTERS:			
□	BA	□		⊞	ϕ
+	KA	+			
	RA				
⊥	NA	⊥			
⊢	ṆA	⊢			
⊣	MA	⊣	⊣		
⊤	A	⊤	⊤		
⊥	YA	⊥	⊥		
⊢	ṆA	⊢			
⊣	I	⊣	⊣		
⊤	JA	⊤			
⊥	GHA	⊥			
○	ṬHA	○			
⊙	THA	⊙			
⊖	DHA	⊖			
⊕	TA	⊕			
⊞	U	⊞			
⊟	Ṡ	⊟			
⊠	ḌA	⊠			
⊡	ṆA	⊡			
⊢	PA	⊢	⊢		
⊣	HA	⊣	⊣		
⊤	LA	⊤			
⊥	SA	⊥			
⊢	ṆA	⊢	⊢		
⊣	BHA	⊣			
⊤	JHA	⊤			
⊥	CA	⊥	⊥		
⊞	VA	⊞			
⊟	CHA	⊟			
⊠	ḌA	⊠			
⊡	YA	⊡			

براهمي ۽ سنڌو لکت جي اکرن ۾ مڪمل طور هڪ جهڙائي آهي، ڇو ته براهمي، سنڌو لکت مان ورتل آهي. آرڪيالاجي ماهرن براهمي اسڪرپٽ لاءِ مقرر ڪيل انگريزي اکر انڊس اسڪرپٽ جي ترجمي لاءِ پڻ ڪم آندا آهن. تنهن هوندي به انڊس اسڪرپٽ جو صحيح ترجمو ڇو ڪونه ٿيو آهي، اُن جو ڪارڻ اهو آهي ته انڊس اسڪرپٽ جي لفظن کي اکر سمجهندي براهمي لکت وارو اکر، جيڪو انگريزي ۾ ترجمو ڪيو ويو آهي، اهو ئي انڊس اسڪرپٽ جي لفظن لاءِ ڪم آندو ويو آهي. ان ڪري ترجمي وارو عمل اڏورو رهجي ويو آهي. مون پنهنجي وس آهر سنڌو لکت جي انهن اکرن کي لفظن واري حيثيت ڏيندي ترجمو ڪيو آهي ۽ ان لاءِ براهمي لکت کي بنيادي اکرن طور ڪم آندو آهي.

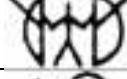
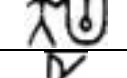
Indus script

سنڌو ماڻھو مان جيڪا لکت مھرن، ٿانون، غارن ۽ پٿرن تي ملي آهي، ان لکت مان تيار ڪيل چارٽ کي سنڌو لکت (Indus Script) سڏيون ٿا. ان ۾ اکر ۽ لفظ موجود آهن، جيڪي براهمي اسڪرپٽ جي مدد سان پڙهي سگهجن ٿا. اُن دور جي لکت موجوده دور جي لکت کان مختلف هئي. جيڪا آهستي آهستي پنهنجي اصليت کي نروار ڪري رهي آهي ۽ دنيا ۾ سڀ کان پهريان لکت وارو نظام ثابت ڪري رهي آهي. اهو غلط آهي ته انڊس اسڪرپٽ کي محض نشانين سمجهڻ غلط آهي، هيءَ هڪ لکت آهي.

مقاله نگار جي تحقيق مطابق سنڌو لکت جي لفظن جي وضاحت

(Explanation of Indus words)

1-		paga
2-		pajaga
3-		japa jaga
4-		pataga
5-		pojago
6-		rasa raga dhata radha
7-		rasa raga thatha
8-		jai para
9-		rasa raga maa
10-		rasa raga paa
11-		rasa raga aava
12-		darada
13-		nabao
14-		geba
15-		gausa
16-		tapa
17-		pata
18-		jaita

19-		Ojo
20-		Pacha
21-		Mara
22-		saba
23-		jai sara
24-		taga gata
25-		pachata
26-		raba

1- =Paga

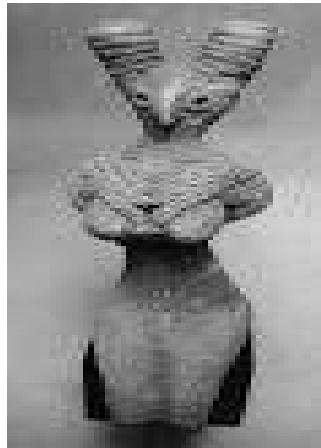
Pagan لفظ ڪلاسيڪل لاطيني زبان جي لفظ Pagus مان ورتل آهي، جنهن جي معنيٰ ريجن (Region) آهي ۽ Region لفظ جي لاطيني معنيٰ ڳوٺاڻو يا اڻ ڄاڻ ماڻهو آهي. Paganism لفظ پڻ لاطيني ٻولي جي لفظ Pagan مان ورتل آهي، جنهن جي معنيٰ حصو نه وٺندڙ (Non participant) آهي. Pagan هٿرادو ٻُٽن (Fake Gods) کي مڃيندڙ آهن. سندن مذهب Paganism آهي.

632ع ۾ يمن جي شهر Dhul Khalasa ۾ رهندڙ عرب پڳانن جي جنگ، نبي سڳوري صلعم جي دور ۾ عرب مسلمانن سان ٿي هئي. جنهن ۾ عرب پاڳانن هارايو ۽ شڪست کان پوءِ سندن عبادتگاهون مسمار ڪيون ويون. پڳان قوم جو مذهبي سڃاڻپ وارو نشان باز نما پکي جي صورت رکندڙ آهي. ان نشان واري تصوير سان مشابھت رکندڙ هڪ مورتي موهن جي دڙي مان ملي آهي. اها مورتي شاهدي ڏئي ٿي ته قديم دؤر ۾ پڳان قوم موهن جي دڙي ۾ رهندڙ هئي⁽⁹⁾

پڳان قوم جي علامتي نشان جي جديد تصوير

موهن جي دڙي مان مليل مورتِيءَ جي تصوير

2_ = pajaga

Pajaga هڪ ناچ جو قسم آهي، جنهن سان انسان کي انسان سان پيار محبت جو درس ڏنو ويندو آهي. اهو ناچ Poem of pajaga dance جي حوالي سان مشهور آهي.

3_ = Pojago

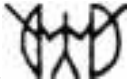
pojago هڪ ديوتا آهي، جيڪو انساني ذهن تي حڪمراني ڪري ٿي. وڌيڪ
ڏسو: *Wikipedia/Pojago_god of mind by RAC1000 on Deviant art*

4_ _ pataga

سنسڪرت ٻولي ۾ pataga جي معنيٰ پکي آهي پر pataga ذات به آهي جيڪا
پتگا ڪٽنب جي نالي سان سڏجي ٿي.

5_ = japa jaga

Jaga هندن جي هڪ سماجي تنظيم آهي، جيڪا بنيادي طور تي راجپوت گرجا ۽
ميناس ڪٽنبن لاءِ راجستان ۾ ڪم ڪري ٿي.
[Rajasthan, Volume 1, K. S. Singh, Published by Popular
Prakashan, 1998, pp.434]

6_ = radha rasa raga dhara

Radha هندو مت ۾ ديوي (goddess) جو نالو آهي. جيڪا ڪرشنا ديوَ (god)
سان پيار ڪندي هئي. راڌا ديوي جي پوڄا بنگال، اسام، مني پور ۽ اوڙيسا ۾ ڪئي
وڃي ٿي. سنسڪرت ۾ راڌا جو مطلب ڪاميابي آهي.
Rasa جي معنيٰ رَس (Juice) ذائقو (Taste) آهي. ڀارت ۾ ڳائڻ وڃائڻ سان
جيڪو جوش جذبو پيدا ٿئي ٿو ان کي به Rasa سڏيو وڃي ٿو. Rasa لفظ جو ذڪر
رگ ويد ۾ پاڻياٺ يا ذائقي دارشيءَ کي ظاهر ڪندڙ آهي.
Raga سنڌو ماڻھو جي ڪلاسيڪل گائڪي جي آوازن ۽ سرن کي به ظاهر ڪري
ٿو. بهترين لفظن جي ميلاپ ۽ بهترين راڳ جي سرن جو جوڙجڪ ٻڌندڙن تي جنون

طاري ڪري ڇڏي ٿو.

Dhara ڌارا، لفظ جي سنسڪرت ۾ معنيٰ نديءَ جي وهڻ يا پاڻيءَ جي ڪرڻ کي سڏجي ٿو. Dhara راڳ جو سُڙ پڻ آهي.

Dhara (deity), an earth god in Hinduism.

From Wikipedia, the free encyclopedia

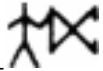
7_ = **rasa raga thatha**

Thatha هڪ ڪپڙي جو ٽڪر آهي جيڪو سڪ پنهنجي ڏاڙهي کي سنواري خوشبو لڳائي مٿان ڪپڙو ٻڌي ڇڏيندا آهن. Thatha گائڪيءَ ۾ هڪ سُڙ جو نالو پڻ آهي.

From Wikipedia, the free encyclopedia/ Thatha

8. = **Jai Para**

جڏهن Jai نالو هندو مت ۾ رکيو ويندو آهي. Jai لفظ جي سنسڪرت ۾ فتحياب (Victorios) آهي. Para لفظ مختلف معنائن ۾ ڪم اچي ٿو. بنگالي ۾ Para پاڙيسري کي چون ٿا. Para ندي جو نالو به آهي. Jai Para جي نالي سان هڪ ميڊيڪل ڪاليج به آهي.

9_ = **rasa raga maa**

Raga Ma ماروا راڳ آهي، جيڪو سنڌو ماڻھو ۾ پيروي (Bhairve) سُڙ ۾ ڳايو وڃي ٿو ان کي ڪلاسيڪل پيروي راڳ سڏجي ٿو.

[https://en.wikipedia.org/wiki/Marva_\(raga\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Marva_(raga))

10_ = **rasa raga paa**

Rara raga paa کي سنڌي پيروي راڳ چئجي ٿو. جيڪو سنڌو ماڻھو ۾ ڪلاسيڪل راڳ جي صورت ۾ ڳايو وڃي ٿو.

https://en.wikipedia.org/wiki/Bhairavi_Hindustani

11_ = rasa raga aava

Raga Ava ڪلاسيڪل راڳ آهي، جنهن کي راڳ ريواتي (Revati) چيو وڃي
 ٿو جيڪو سنڌو ماڻھو جي ڏکڻ واري علائقي ۾ گهڻو ڳائجي ٿو
 (www.ancestry.com/1940_census/usa/Missouri/Ava_Raga_Wheeler)

12_ = darada

Darada داردا سنڌو درياھ جي ٺنڊ ۾ قائم ڪيل بادشاهت هئي. جيڪا ڪشمير
 جي علائقي ۾ آهي، ان علائقي ۾ داردا قوم آباد آهي. اهو علائقو داردستان به سڏجي ٿو.
https://en.wikipedia.org/wiki/Darada_Kingdom

13_ = nabao

Nabao هڪ نديءَ جو نالو آهي جيڪا پورچوگال ۾ وهڻي ٿي.
https://en.wikipedia.org/wiki/Nabão_River

14_ = geba

Geba آفريڪا ۾ وهندڙ نديءَ جو نالو آهي، ايتلانتڪ سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪري ٿي.
<https://en.wikipedia.org/wiki/Geba>

15_ = gausa

Gausa نديءَ جو نالو آهي. جيڪا برڊو ناروي ۾ وڃي ٿي اها ندي گهڻو ڪري
 برساتي پاڻيءَ سان وهندي آهي.
<https://no.wikipedia.org/wiki/Gausa>

16_ = tapa

Tapa سنسڪرت جو لفظ آهي. جنهن جي معنيٰ گرم ڪرڻ (Heat Up) آهي. ٻُڌ مذهب ۾ روحاني طاقت وڌائڻ لاءِ Tapa جي مشق ڪندا آهن. ٻئي طرف سنڌيءَ ۾ تپ ۽ تپائڻ عام لفظ آهي.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Tapa>

17_ = jaita

Jaita لفظ جيئنزان قوم جي لاءِ ڪم ايندڙ آهي، جيڪا راجستان جي ضلعي پالي ۾ رهندڙ آهي. 1543ع ۾ شير شاهه ۽ راجپوتن ۾ لڙائي به ان علائقي ۾ لڳي هئي. ان لڙائي ۾ راجپوتن جو ڪمانڊر Pacha Jaila به شامل هو.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Jaitaran>

18_ = ojo

Ojo لفظ جاپان ۾ رهندڙ ٻُڌ مذهب جا پيروڪار ٻيهر جنم وٺڻ لاءِ ڪم آڻن ٿا. هو اهو سڪڻ چاهين ٿا ته اميتا ٻُڌ جي پاڪ زمين تي ٻيهر جنم ڪيئن وٺجي.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Ōjō> (往生) is a term in Japanese Buddhism for rebirth in the Pure Land of Amitabha Buddha

19_ = pacha

Pacha لفظ دنيا جي معنيٰ ظاهر ڪري ٿو ۽ دنيا جا ٽي طبعا آهن.

1. ڪما پچا (Kama Pacha) مٿي واري دنيا جنهن ۾ چنڊ ۽ تارا

موجود آهن.

2. اُکو پچا (Ukhu Pacha) وچ واري دنيا، (برزخ) هن دنيا ۾ مثل

ماڻهن ۽ جانورن جا روح رهن ٿا.

3. ڪي پچا (Kay Pacha) موجوده دنيا. هن حصي ۾ انسان، جانور ۽

ٻوٽا موجود آهن.

[https://en.wikipedia.org/wiki/Pacha_\(Inca_mythology\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Pacha_(Inca_mythology))

20_ = mara

Mara لفظ گهڻو ڪري عورتن جي نالي لاءِ ڪم اچي ٿو. هنديءَ ۾ Mara لفظ ڪي

مارو به چيو وڃي ٿو. جنهن جي معنيٰ ڪاري ڪل ورتي وڃي ٿي. سنسڪرت ۾ Mara

لفظ Malika لاءِ به استعمال ٿئي ٿو. جنهن جي معنيٰ ”جاسمين“ آهي. ان کان علاوه

Mara لفظ Mayura لاءِ به ڪم اچي ٿو جنهن جي معنيٰ مور (Peacock) آهي.

21_ = saba

Saba لفظ جي شروعات سڀا (Sabha) مان ٿي آهي، جنهن جو مطلب سڀا بادشاهت

(Kingdom Of Shabha) آهي. Saba نيڌر لينڊ (Nether Land) ۾ هڪ جبلن

جي اونچي ۽ خوبصورت قطار پڻ آهي. Saba چوڪرن جو نالو پڻ آهي. ۽ سنڌي ۽

اردوءَ ۾ صبا، تڏي هير ڪي به سڏبو آهي.

22_ = jai sara

Jai سنسڪرت ۾ ڪامياب يا سوڀ حاصل ڪندڙ آهي. Sara هندو مذهب جي

ديوي آهي. سندس نالي سان Sarasvati River سنڌو ماڻهي مان وهندڙ هئي. شarda

Sharada Script پڻ ان ديويءَ جي نالي سان لکيل آهي.

<https://en.wikipedia.org>

23_ = taga gata

Taga هندي لفظ Tyug مان ورتو ويو آهي Taga نالي سان انڊيا ۽ ايران ۾ ڳوٺ آهن. Taga قوم ڀارت جي صوبي اتر پرديش، هريان ۽ دهلي شهر ۾ رهي ٿي. انهن جو بنيادي ڪاروبار زمينداري ۽ ڪيتي ٻاڙي آهي، ڪي نوڪريون به ڪن ٿا. Taga برهمڻ خاندان سان پڻ تعلق رکن ٿا.

سندو ماڻھو ۾ اوائلي دور ۾ Taga Kingdom بادشاهت پڻ هئي. Taga_Gata جنگ جي دوران نعرو به هنيو ويندو هو. Gata معنيٰ اچڻ يا وڃڻ آهي.
<https://www.mapsofindia.com/villages/gujarat/kachchh/rapar/taga.html>

24_ = pachata

Pachata ناچ جو هڪ نمونو آهي، جيڪو هر روپ ۾ ناچ ڪيو وڃي ٿو. ناچ سازن جي وڃت جي حساب سان ڪرڻو پوندو آهي. پنهنجي جسم جو ڏيک به وڃت جي حساب سان ٺاهڻو پوندو آهي. هي ناچ گهڻو ڪري جوڙي جي صورت ۾ ڪن ٿا.
[https://en.wikipedia.org/wiki/Bachata_\(dance\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Bachata_(dance))

25_ = raba

Raba هڪ نديءَ جو نالو آهي، جيڪا آسٽريا ۾ وهي ٿي.
<https://en.wikipedia.org/wiki/Rába>

سندو تهذيب وارين مھرن جي پاڇ (Deciphered Indus valley seals)

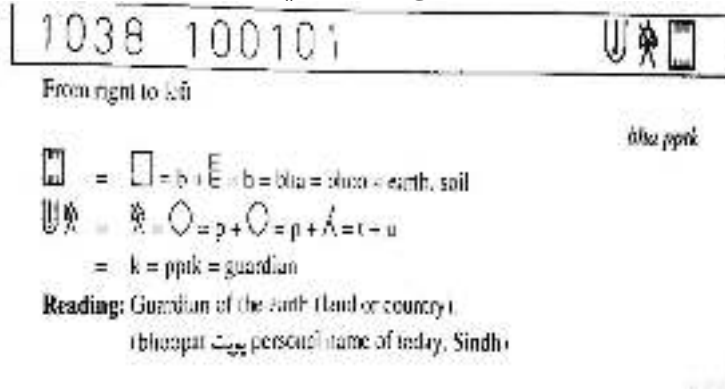
سندو لکت جي ترتيب ڏنل چارٽ مان 25 نشانين جي پاڇ مٿي تفصيل سان ڏنل آهي. انهن لفظن جي سنڪرت ۾ معنيٰ ديوتائن، ندين ۽ ناچ جي حوالن سان ظاهر ڪئي وئي آهي. جن جو اڪثر تعلق سندو ماڻھو جي تهذيب ۽ ثقافت سان جڙيل نظر اچي ٿو.

سندو ماڻھو مان چار هزار کن مھرون، لکت واري صورت ۾ مليون آهن. انهن

مان اڌ کان وڌيڪ مهرون، موهن جي دڙي مان مليون آهن. انهن مَهرن جي پاڇ ۾ آرڪيالاجي ماهرن: ڪرٽ چائلڊمين، ايس آر رائو آسڪو پارپولا ۽ عطا محمد ڀنڀري جو وڏو ڪردار آهي.

عطا محمد ڀنڀري پنهنجي ڪتاب Indus Script جي صفحي نمبر 618، مهر نمبر 100101_1038، جيڪا سرجان مارشل موهن جي دڙي مان هٿ ڪئي هئي. ان مهر جي پاڇ هن ريت آهي.

پاڇ ٿيل مهر جي تصوير

ساڳيءَ مَهر جي پاڇ مون براهمني اسڪرپٽ سان ڪئي آهي. جنهن جو نتيجو بلڪل الڳ آهي. ان کان علاوه ٻين مهرن جي پڻ پاڇ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم.

aava radhega jai jai

Aava = song

Radhega = sing radha

Jai = victorious

(راڌا فتح جوراڳ ڳاءِ)

Rajai jai aava radhega
Rajai is name of person
Jai = victorious
Aava = song
Radhega = radha sing
Radha sing a victorious song of rajai

Sara rarara
Sara Ra Ra Ra (Bhojpuri Holi Song) - Nirahua Mail

Era rarara aava

Jivali "Era Ra Ra" (Bharatanatyam

The Indian Classical Dance group "Nataraja" is performing

Javali "Era Ra Ra" in Bharatanatyam style.

<https://www.youtube.com/watch?v=XWYuOEz9O9U>

نتيجو:

سنڌو لکت جي انهن لفظن جي اهڙي پڙهڻي ڪانپوءِ اها ڳالهه واضح آهي ته انڊس اسڪرپٽ، لکت جي اصولن سان ڀرپور هڪ مضبوط لکت آهي. جنهن سان ڪابه ٻولي لکي پڙهي سگهجي ٿي. سنڌو لکت جي اکرن ۾ اکر جي صورت ۽ آواز موجود آهن. مٿي پڙهيل لفظ، اکرن ۽ آوازن واري اصول سان پڙهي ويا ٿيل آهن. سنڌو لکت ۾ لفظن جو گهاٽو وڏي مهارت سان ٿيل آهي بيشڪ اهي عظيم سوچ رکندڙ ماڻهو هئا، جن سنڌو لکت جا اکر ۽ لفظ ايجاد ڪيا. جن کي دنيا جي ماهرن مختلف نظرن سان ڏٺو.

مون کي هن پيچيده لکت کي پڙهڻ ۾ ڪافي وقت لڳو پر، آڏان ڪوشش کي هرگز آخري نٿو سمجهان، پر ان کي نئين سر پڙهڻ ۾ پهريون قدم سمجهان ٿو. ان ڏس ۾ شايد ڪو محقق مون کان وڌيڪ وڌائي، ڇو ته تحقيق ۾ غلطي جي گنجائش به هوندي آهي ته ساڳئي وقت تحقيق جا نوان رخ به ظاهر ٿيندا آهن.

سنڌو لکت جا جيڪي لفظ مون پنهنجي سمجهه آهر پڙهيا آهن، انهن جو ڳانڍاپو موهن جي دڙي ۽ سنڌو ماڻهن سان جڙيل آهي. جيئن Paga لفظ جو ته سڌو

سنئون موهن جي دڙي سان واسطو آهي، چو ته Pagan ماڻهن جي مذهب واري مورتي، موهن جي دڙي مان حاصل ٿي آهي. يا وري mara لفظ جي معنيٰ مور (Mayura) ظاهر ٿيڻ به وڌي ڳالهه آهي. مور پکي سنڌ جو سهڻو ۽ ناياب پکي آهي. سنڌو لکت جي سڀني لفظن کي پڙهڻ ايترو آسان نه آهي، چو ته انهن لفظن جي رچنا ۾ تمام گهڻي گهراڻي رکيل آهي. جن کي سمجهڻ لاءِ گهڻي سوچ ويچار جي ضرورت هوندي آهي. ان لاءِ گهڻي وقت ۽ مسلسل جدوجهد گهربل آهي. اڪيلوماڻهو سڀ ڪم نٿو ڪري سگهي. ان ڪم لاءِ باقاعدي هر شعبي سان تعلق رکندڙ ماڻهن جي هڪ ٽيم هڻڻ گهرجي، جنهن جي ڪوشش مان سٺا نتيجا حاصل ٿي سگهن ٿا.

حوالا

1. <https://en.wikipedia.org>
2. براهمي اسڪرپٽ (Brahmi script) wikipedia تي پڙهو:
3. خاصخيلي، رستم ”سنڌي لکت جا اصول ۽ تاريخ“ سنڌي ٻولي جرنل، ڊسمبر 2016ع سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد.
4. ڪنڀار شبير ”سنڌو لکت ۽ ٻين قديم لکتن ۾ هڪجهڙائي“ سنڌي ٻولي تحقيقي جرنل، جون 2017ع، سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد.
5. ڪنڀار، شبير ”سنڌو لکت ۽ ٻين قديم لکتن ۾ هڪجهڙائي“ سنڌي ٻولي تحقيقي جرنل، جون 2017ع، سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد.
6. The journal of Asiatic Society of Bengal
7. “Hunter, G.R, “The Scripts of Harappa and Mohenjo-Daro and its connection with other scripts” London 1934.
8. Siraj, “Sindhi Language” translated by: Amjad siraj, Sindhi language Authority, Hyderabad 2009.
9. <https://en.wikipedia.org/pagan>